2018

ANNALS DEL PATRONAT

d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca (PEHOC)

OLOT, OCTUBRE 2018

ÍNDEX

Presentació.
Consell de Redacció 13

RECERQUES

La vil·la romana de can Ring (Besalú, la Garrotxa): estat de la qüestió i perspectives de futur
Pere Castanyer, Joan Frigola, Joaquim Tremoleda 17

Algunes dades sobre el pont del Llierca de Tortellà
Santi Soler Simon 35

L'or i la plata en els tresors parroquials de la Garrotxa (segles XVI-XVII)
Xavier Solà Colomer 53

Llàtzer Cisterna: dades complementàries d'obres efectuades a Olot i sobre la construcció d'una capella i el cor a l'església de Santa Maria de Batet de la Serra
Josep Murlà i Giralt 77

Rellotges, campanars i campanes a la Garrotxa. La família Calsa i altres mestres fonedors (segles XVI i XVII)
Xavier Pallàs Mariani, Xavier Solà Colomer 101

Presència de l'escultor borgonyó Francisco de Voge i del seu fill a Olot: retaules de Sant Josep (1727) i de les Ànimes (1770)
Carles Dorico Alujas 141

L'olotí Ramon Montsalvatge, el primer protestant català?
Josep-Lluís Carod-Rovira 171

Anàlisi de Tarda de Divendres Sant a Olot de Joaquim Vayreda
Luís Sánchez del Collado Díaz 185

La Junta Local de Reformes Socials (1900-1923)
Joan Barnadas Puigferrer 207

Manuel Malagrida i la dictadura de Primo de Rivera. L'Eixample Malagrida: un barri de "Rivera"
Arnau Vergés Tejero 245

Les plaques d'altitud del tren d'Olot
Josep Clara Resplandis 267

NOTES

Lluís Mallart, l'antropòleg
Jesús Gutiérrez 277

Esdevenir antropòleg
Lluís Mallart 281

Darrer acte d'etnografia
Lluís Mallart 297

Eva Serra i Puig (Barcelona, 1942-2018)
Josep Català Tur 307

PREMIS A TREBALLS DE RECERCA

Afecten els lixiviats al desenvolupament embrionari?
Jorgina Cros Coromina 313

The self unmasked
Laura van Berwaer 321

Republicans o exaltats. Anàlisi de la violència revolucionària contra els edificis religiosos d'Olot i Comarca, 1936
Arnau Brosa Planella 329

Toni Vidal, imatges d'una vida
Sílvia Escandell 341

BIBLIOGRAFIA

Selecció de bibliografia de temàtica garrotxina
(octubre 2017 - agost 2018) 355
Relació de membres i associats al PEHOC 377

RELLOTGES, CAMPANARS I CAMPANES A LA GARROTXA. LA FAMÍLIA CALSA I ALTRES MESTRES FONEDORS (SEGLES XVI I XVII)

Xavier Pallàs Mariani
Xavier Solà Colomer

El toc de les campanes i els rellotges dels campanars han marcat el ritme de la vida dels veïns i parroquians de les viles i pobles durant segles. En aquest article oferim dades –en bona part inèdites– entorn la construcció de campanars, la fabricació de rellotges i la fosa de campanes a la Garrotxa durant els segles XVI i XVII, a partir del creuament de dades de la documentació notarial, la parroquial diocesana i del treball de camp. Proposem una primera prosopografia de la nissaga de mestres campaners i courers Calsa d'Olot, que treballen en múltiples encàrrecs a la Garrotxa, però també més enllà, en una geografia més àmplia.

Rellotge, campana, campanar, campaner, fonedor, courer, Calsa, Faillet, senyer.

The ringing of bells and bell-clocks marked the rhythm of the lives of neighbors and parishioners in towns and villages for centuries. In this article we offer data - mostly unpublished- about the construction of bell towers, the manufacture of clocks and the cast of bells in Garrotxa during the 16th and 17th centuries, based on the crossing of data from notarial documents, from parochial archives and from field work. We propose a first prosopography of the Calsa family from Olot, who worked in multiple commissions in Garrotxa, but also further away in a broader geography.

Clock, bell, bell towers, bell-ring, bell founder, coopersmiths, Calsa, Faillet, senyer.

Xavier **Pallàs Mariani**, *Xavier* **Solà Colomer**, *«Rellotges, campanars i campanes a la Garrotxa. La família Calsa i altres mestres fonedors (segles XVI i XVII)»*, Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, 29 (2018), p. 101-139

1. ALGUNS RELLOTGES

Durant els segles XVI i XVII algunes viles i parròquies de la Garrotxa ja disposaven de rellotges. Solien estar instal·lats en els edificis més alts, a la vista de tothom; per tant, els campanars eren els llocs més adequats i convenients; de fet, com el seu nom indica, estan associats a les campanes. Cap altre edifici, a l'època moderna, era més alt. L'arquebisbe de Milà, Carlo Borromeo, ja ho deia el 1577: "*Conviene que en la misma torre* [de l'església] *se coloque un reloj, confeccionado con obra artificiosa de acuerdo con la forma del edificio: de tal modo que el registro de cada hora sea anunciado por dentro con el sonido de la campana, por fuera con la efigie de una estrella que se conduzca en círculo, colocada en un lugar manifiesto*"[1]. En tots els casos és la universitat (actual ajuntament) la que patrocina aquests aparells.

El primer cas d'encàrrec d'un rellotge el trobem a Sant Esteve d'en Bas, publicat per Josep Clara. El 13 de febrer de 1551 la universitat de la Vall d'en Bas i, en el seu nom, Joan Vilamana, contracta els serveis del serraller gironí Pere Anés, per fabricar un rellotge "ab tot son guarniment y coses necessàries" i "conforme a la campana qui servirà per dit relotge"[2]. El preu convingut són 20 ducats. També l'obliga a fabricar per a ús personal d'en Vilamala "un pedrinyal, ab tot son guarniment, ab canó de sinc palms y mig, y flascó y flasquillos y mollos y saca, pelota y tots los altres guarniments que's menester per dit pedrinyal". El donzell Joan de Vilamala i de Conangles estava casat amb Susanna de Vilamala, i vivien al mas Vilamala del puig de Sant Esteve d'en Bas. Estaven emparentats amb la família Vilamala de Les Encies, del mas, torre i molí del mateix nom, les rendes del qual gestionaven els seus nebots, Jeroni Vilamala, canonge i cambrer del monestir de Sant Joan de les Abadesses, i el cavaller Joan de Vilamala, resident també a Sant Joan. El contracte no indica la ubicació precisa del rellotge, però avui es conserva parcialment a l'interior de l'església parroquial de Sant Esteve d'en Bas. Per tant, creiem que havia d'estar instal·lat allí. Pere Anés agafa experiència a Sant Esteve d'en

[1] Carlo BORROMEO, *Instrucciones de la fábrica y del ajuar eclesiásticos*, Mèxic DC, Universidad Nacional Autónoma de México, 1985, p. 71.

[2] Josep CLARA RESPLANDIS, «Obres d'artistes i artesans gironins del segle xvi a la Garrotxa», *Annals del Patronat d'Estudis d'Olot i Comarca 1982-83, 1984*, p. 71-72; Jaume XARRIÉ i Eduard FARRÉ, *El rellotge català*, El Papiol, Editorial Efadós, 2014, p. 106-107.

Bas, perquè treballà, posteriorment, a la ciutat de Girona: el 1560 construeix un "despertador" per al convent de Santa Clara i el 1568 començà el rellotge de la catedral[3].

Rellotge fabricat per Pere Anés el 1551 per a la universitat de Sant Esteve d'en Bas.

[3] J. CLARA, «Obres d'artistes...», p. 66.

Un segon cas el trobem a Sant Feliu de Pallerols, coetani de l'anterior. El 16 d'octubre de 1552 es signa el contracte de fabricació "de e sobre lo rellotge posador en lo campanar de la sglésia de Sanct Ffeliu de la present vila"[4]. Hi participen els membres de la universitat, els pagesos Nicolau Prat, Joan Fàbrega i Bernat Botets, i els paraires Joan Castell, Jaume Sala, Salvi Torra, Gabriel Masdeu, Gaspar Cena i Llorenç Espígol, d'una part, i el mestre gironí Lluís Obellí Magmarí, d'altra part. El preu convingut són 28 lliures, per la fabricació d'un rellotge que s'ha de col·locar junt a la campana grossa. El rellotge no va resistir el pas del temps. El 13 de març de 1580 es signa la seva reparació. El cònsol Sebastià Veguer i els consellers Joan Aubert, Gabriel Solà i Joan Saurí contracten al serraller i rellotger gironí Pere Glaudes Garba "de e sobre lo reparar y posar en son degut assento lo relotge de dita vila"[5]. En els pactes, el cònsol i consellers es comprometen a transportar el rellotge al taller d'En Glaudes, a Girona, on ha de reparar-lo en el termini d'una setmana, pel preu de 18 lliures. El 18 de juny Pere Glaudes signa el debitori de la reparació com a senyal que la feina s'havia realitzat.

També es té constància que a Olot hi havia un rellotge el 1557. El 2 de maig d'aquell any els mestres courers Joan Boer de Guissona i Antoni Senyer de Girona, escollits pels cònsols de la vila d'Olot, examinen la campana de les hores –fabricada per l'olotí Antoni Colls–, que estava penjada al cementiri de l'església parroquial de Sant Esteve. Els dos mestres determinen que "vista y reconeguda una y moltes voltes dita campana y lo coura de aquella, que és bona y rebedora y de bon coura hont astà y no de coura falls, iuxta Déu he lurs conciéntias"[6]. Tot i la valoració positiva dels entesos, els membres de la universitat d'Olot no van quedar convençuts de la qualitat de la campana. Finalment, una sentència arbitral del dia 14 de febrer de 1558 "declara y lo dit mestra Anthoni Colls condemna que [h]aja de tornar ferse fabricar de nou la dita campana"[7].

[4] Arxiu Comarcal de la Garrotxa [a partir d'ara ACGAX], Notaria de Sant Feliu de Pallerols, Joan Vilar (a.) Ombert, *Prothocollum*, 1552-55 (145), [1552, octubre, 16], f. 110r. Vegeu l'apèndix documental.

[5] ACGAX, Notaria de Sant Feliu de Pallerols, Joan Vilar (a) Ombert, *Prothocollum?*, 1580 (184), [1580, març, 13], f. 61r. Vegeu l'apèndix documental.

[6] ACGAX, Llibre d'actes del Ple de l'Ajuntament d'Olot, *Liber consulatus et quamplurimorum negociorum ville et universitatis Oloti, 1546-1564*, f. 260v.

[7] ACGAX, Llibre d'actes del Ple de l'Ajuntament d'Olot, *Liber consulatus et quamplurimorum negociorum ville et universitatis Oloti, 1546-1564*, f. 275v-276v.

A Santa Pau el rellotge s'instal·la l'any 1596. Així ho confirma la llicència que dona el bisbe als obrers de Santa Maria per prendre una campana de la capella de Sant Simplici de Trenteres –avui Santa Llúcia– pel servei del nou rellotge de la parroquial[8]. Aquesta campana podria ben ser la que està col·locada al capdamunt de l'estructura de ferro del terrat del campanar i que està destinada a tocar els quarts. Tot i les seves reduïdes dimensions –40,2 cm de diàmetre– és, sens dubte, la campana més interessant que es conserva al municipi. La seva forma i epigrafia ens fan pensar que fou fosa al segle XIV o, fins i tot, en el segle anterior. La inscripció que porta és l'abecedari, que és la representació de Déu com a principi i fi (alfa i omega). Aquest abecedari, que segurament és el més antic conservat a la Garrotxa, té el detall curiós que li manquen les lletres J i U, ja que en llatí són reemplaçades per la I i la V. La campana també porta dos escuts rodons amb un mont floronat i una inscripció, a tot volt, il·legible. L'escut amb el mont floronat és força corrent durant aquesta època la qual cosa dificulta precisar de quina família noble es tracta. Una pista ens la podria donar el fet que el mateix escut apareix en una sepultura de la Catedral de Girona que pertany a Guillem de Monrodó, beneficiat de la capella de la Trinitat de Batet, parròquia que depenia de la baronia de Santa Pau des de finals del segle XIV[9].

Detall de la campana dels quarts del rellotge de Santa Pau datada al segle XIV

[8] Arxiu Diocesà de Girona [a partir d'ara ADG], Lletres episcopals, 1596, U-299, f. 207.

[9] Josep M. de Solà Morales, *El Santuari de la Trinitat de Batet, notes històriques*, Batet, Casacuberta impresor, 1950, p.10 i 62.

A partir d'aquests exemples és molt difícil establir una nòmina dels rellotgers, relacionats amb els ferrers i serrallers, amb l'afegit d'un grau d'especialització. La relació dels ferrers, serrallers i pedrenyalers garrotxins és molt extensa, però el seu treball és local, i gira entorn de diverses activitats en funció de la seva supervivència: objectes per a la construcció, la fusteria o el transport. La seva situació arran de camí ral, en la majoria dels casos, aprofita el pas dels carreters i mulers per fer les reparacions dels carros i ferrar els bestiar de bast[10].

2. EL RITME DE LES HORES

Els tocs de campanes s'empren per diferents i molt variats motius. Segurament el més conegut és el que indica les misses i tot tipus de funcions religioses. Els parroquians estan perfectament familiaritzats amb tots i cada un dels sons que emeten les campanes: des dels sagraments, misses i funcions religioses, festivitats, tocs d'oració, comunió, avisos de mal temps, d'arribada de personalitats il·lustres i benvingudes –per exemple, els bisbes en les seves visites pastorals–, o no desitjades –soldats, bandolers o membres de la Inquisició– i amb els tocs de sometent i viafora. Així és com es fa Sant Esteve d'en Bas i a Dosquers, el 17 d'abril i el 20 de juny de 1606, respectivament, a l'hora de fer les crides per la creació d'unions –veïns voluntaris armats– contra bandolers, saltejadors, lladres i assassins: "accediran ab spases y armes de foch en tota y qualsevol occasió que seran cridats y acusats ab so de campana, de trompeta o altrament". El 1637 el ferrer de Les Preses, Pere Font, i després molts altres testimonis, explica el cas que va presenciar d'uns "lladres acodrillats, cridant per deservir del rei", armats amb pedrenyals, que es refugiaren a la capella de Sant Sebastià cercant la immunitat. Després de cridar a sometent i de repicar les campanes van ser capturats i tancats a la presó[11]. També servien per cridar a les reunions de la universitat –a "so de corn i a toc de campana"–, o bé reunions del consell estret del vescomtat de Cabrera que tenien lloc al castell del Mallol.

[12] Xavier Solà, *La revolució urbana a la Catalunya moderna (1570-1660). Viles, masos i esglésies, construcció i arquitectura a la Garrotxa i la Selva. Anglès, la Cellera de Ter, Amer, les Planes d'Hostoles, Sant Feliu de Pallerols, la Vall d'en Bas, les Preses i Riudaura*, Beca Ernest Lluch de Ciències Socials 2015 [2017], treball inèdit, p. 147-185.

[11] ACGAX, Notaria de St. Quintí de Bas, Antoni Mateu Mercadal, *Repetorium*, 1637-39 (O-588), [1637, maig, 9], f. 96v.

També ho feien les comunitats de preveres, de Ridaura, Olot, Sant Esteve d'en Bas o les Preses[12]. Un exemple de Sant Esteve d'en Bas així ho indica: el 1597, el sagristà Martí Morató, el beneficiat de Sant Esteve, Antic Soler, i el beneficiat de Santa Margarida, Bartomeu Cabrafiga, són convocats a reunió a so de campana capitular a la casa de la sagristia. Precisament durant la presa de possessió del càrrec de beneficiat es toquen les campanes com a acte simbòlic, tal com tingué lloc el 23 de desembre de 1616 en un benefici de Santa Margarida: "En senyal de possessió de serbir lo altar y obrí aquella y legí una oració de un divinal que comensa *Deus qui de Beata Maria*, y aprés tancà y obrí les portes y tocà les campanes. Y aprés constituïts en la iglésia de Sant Esteve li donà possessió de les distribucions y rendes de la comunitat que és per té mº Gaspar Domènec pre. y Esteve Forner, sabater del lloc de Sant Esteve. Item després anaren a la casa gran del dit benefici y li donaren possessió de dita casa, y tancà y obrí les portes foranes, y per visura de la heretat de la Buiga y altres casas y terres ordinetur largo modo. Presents dit mº Domènec, prevere i Esteve Forner, sabater"[13].

Les campanes també es feien sonar pel toc de mal temps. Hi havia la creença que així s'esvaïen els temporals que podien malmetre les collites o causar desperfectes amb la pedregada i els llamps. Aquest costum té el seu origen en els rituals pagans precristians i fou assimilat pel cristianisme. Es creia que fent soroll s'espantaven els esperits malignes que provocaven les tempestes. Es feien batallades amb les dues campanes grosses. Com més gros era el temporal i més perill de pedregada més fort i ràpid tocava el campaner. En sentir aquest toc, els capellans agafaven la sagrada forma del sagrari i la posaven a la custòdia. Seguidament es dirigien al comunidor per beneir la tempesta i demanar a Déu que deixés de pedregar. Si la tempesta no amainava s'havien d'alçar totes les campanes, deixant-les en silenci absolut, fins que hagués passat el temporal. Una mostra de la importància d'aquest toc la trobem en el contracte de cessió dels terrenys per construir el convent del Carme d'Olot, l'any 1565, on una de les clàusules obligava els carmelites "que tota hora y quant tronarà, ho y haurà senyal de mal temps que hajan â tocar una campana,

[12] ADG, Registre de Lletres, U-218, St. Esteve d'en Bas, [1606, abril, 17], f. 90v. i U-312, Dosquers, [1606, juny, 20], f. 68r-v.

[13] ACGAX, Notaria del Mallol, Jeroni Marguí, *Manuale* (r.), 1613 (O593), [1616, desembre, 23], s.f.

o moltas campanas, tant quant lo tro, o senyal de mal temps durarà"[14]. Val a dir que els carmelites compliren amb el pacte. Fins i tot un dels frares, Pere Junquet, fill d'Olot, va morir a causa d'un llamp quan estava tocant a mal temps[15]. També sabem que la campana de les hores de Sant Esteve d'Olot, popularment coneguda com la *campana del Tro,* es va trencar el dia 4 d'octubre de 1598 a causa de tocar a hores i a mal temps en el mateix moment[16]. La transcendència del fet va portar que l'any 1648 alguns pagesos es negessin a pagar la seva contribució de blat i fajol a l'Obra de Sant Esteve ja que no s'havia tocat a mal temps[17].

El campaner –o sigui, el qui toca les campanes– podia ser un càrrec exclusiu i retribuït, ocupat ja bé per una persona laica o per una de religiosa. Però, sovint, a les petites parròquies garrotxines, sense gaire ingressos, són els propis clergues –rectors, vicaris o beneficiats– els qui realitzen aquestes tasques. Amb algunes excepcions de masos associats a esglésies, ermites o capelles, que comporten obligacions materials als pagesos senyors útils respecte a aquestes. L'un correspon al mas Mercadal, l'únic mas de la parròquia més petita de la Vall d'En Bas, prop de Sant Quintí d'en Bas. El seu propietari, el senyor útil, com a obrer major de Sant Quintí, té l'obligació de tocar-ne les campanes. Així s'estipula el 1604, en una concòrdia entre el rector Joan Casajús i Antoni Mateu Mercadal, pagès i senyor útil del Mercadal: "Per lo càrrec y obligació de haver de tocar las campanas en lo toc de oració angelical y altament, y encendre y netejar y adobar la llàntia conforme se acostuma en dita sglésia, y per tenir ditas campanas adobadas y en conserva y en custòdia, y per tancar la porta de dita sglésia. Item per tenir la dita sglésia ben neta y escombrada y ornada, y per tenir las teuladas netas y escombradas y reparadas, y també per tenir los vestits y ornaments del altar de dita sglésia nets y bugadejats conforme se pertany per a celebrar la missa, y altres càrrecs generalment

[14] Esteve PALUZIE CANTALOZELLA, *Olot, su comarca, sus extinguidos volcanes, su historia civil, religiosa y local*, Barcelona, Establecimento tipográfico de Jaime Jesús. Apèndix documental, 1860, p.128.

[15] Arxiu del Convent del Carme d'Olot [a partir d'ara ACCO], *Promptuari, recopilació y resumen de molts fets ÿ successos esdevinguts en aquest Monastir ÿ Convent de Maria SSma del Carme des de la fundació en esta vila de Olot feta al Juliol de 1565*, f. 8-9.

[16] ACGAX, Notarials, Olot, Joan Ferrer, *Decimumoctavum manuale*, 1600, f. 47v-50r.

[17] ACGAX, Fons Ajuntament d'Olot, Obreria de Sant Esteve. Llibre de l'Obra de Sant Esteve d'Olot, 1613-1690/1770-1771, reg. 1565v, f. 110r.

de dita sglésia"[18]. L'arrendament del mas junt a la capella de Sant Antoni, a Puigpardines, també comportava aquesta obligació. El 1661 Miquel de Toralles li arrenda el mas al pagès de Sant Esteve d'en Bas Mateu Tarrés, amb el pacte que diu: "Item dit Tarrés aja de fer la servitut de tocar la campana de dita capella conforme és acostumat, y aja de tenir la capella nete y escombrada, y sempre que's vulle dir missa en dita capella fer que la clau de dita capella se trobe"[19].

Durant l'època moderna, amb l'augment de la conflictivitat bèl·lica entre les monarquies hispànica i francesa, els campanars prenen un significat marcadament civil: ja que es converteixen definitivament en punts enlairats de guaita i vigilància, d'alerta d'arribada de tropes, de comunicació entre les parròquies, de la crida pel perill imminent. El 1557, per ordres de l'emperador Carles V, es prohibeix en els territoris hispans el robatori i confiscació de campanes durant una intervenció militar, el que era conegut com a "dret de campanes"[20]. Aquesta prohibició, però, no és respectada pels exèrcits invasors. No coneixem cap cas garrotxí –de moment–, però sí algun de proper en la geografia. Al final de la guerra de Separació, a Anglès, va haver-hi un intent de robatori de les campanes. El 10 de juliol de 1655 els jurats de la universitat d'Anglès i el setmaner Gerald Torell van haver de pagar 6 dobles "al tinent general de la artilleria la composició nos ha feta lo mes prop passat de les campanes se'n volia aportar de la present vila per haver desparat la artilleria contra la present vila a vint y dos de juny prop passat tenint sitiada la present vila"[21].

3. CAMPANARS VELLS, NOUS I REPARATS

Els campanars, de qualsevol tipus, forma o condició, són l'element més visible d'una vila. Una fita, sovint per la seva notable alçada, que marca el paisatge urbà i vilatà. L'element que antigament havia perfilat una pobla-

[18] ACGAX, Notaria del Mallol, Jeroni Marguí, *Manuale*, 1600; 1602; 1604 (124), [1604, juny, 7], f. 83v.

[19] ACGAX, Notaria del Mallol, Pere Miquel Hospital, *Manuale,* 1660-62 (162), [1661, setembre, 4], f. 228v.

[20] Carles SAPENA, *Les campanes*, Girona, Caixa de Girona-Diputació de Girona, 1998, p. 30.

[21] AHG, Notaria d'Anglès, Joan Peiret, Manual, 1654–55 (33), [1655, juliol, 10], f. 259v.

ció. De fet, era el lloc ideal per allotjar les campanes i aconseguir una millor difusió del so. Carlo Borromeo indicava com havien de ser la seva forma i dimensions, segons l'amplitud de l'església[22]. La majoria dels campanars garrotxins apareixen integrats a les esglésies, i es localitzen a la seva façana, en un dels seus costats –per exemple Sant Feliu de Pallerols, les Planes d'Hostoles, Montagut–, o damunt el cor seguint l'eix de la nau –Sant Esteve d'En Bas, Joanetes, Maià de Montcal, Beuda, etc.- com a resultat de l'evolució de l'antiga espadanya. Uns i altres són construccions massisses, robustes, de més o menys entitat.

Jaume Cassador és l'últim bisbe gironí del segle XVI que visita el cor i el campanar, on apunta, quan ho creu convenient, el número de campanes i/o d'esquelles. En moltes ocasions l'accés al campanar es fa a través del cor o de les golfes –o sigui, l'espai entre la volta de la nau i la teulada–. El seu accés no sempre és fàcil. Si és interior, poden haver-hi escales de cargol i pedra, però el més habitual és trobar escales de fusta, ben dretes. Si és exterior, cal moure's per damunt la teulada. No només els bisbes i visitadors ho tenen difícil –d'edat avançada i poc àgils–, sinó també els campaners, obrers, fusters o paletes que els volen reparar. Les visites pastorals expressen aquestes dificultats. A La Pinya (1595), Ridaura (1680), Sant Privat d'en Bas (1687, 1691 i 1700) s'obliga a reparar les escales o fer-ne de noves: "En consideració que ja en moltes visites s'havia manat fer-se una escala per pujar al campanar, attento de la que hi és, és una escala llevadissa molt perillosa: per això mana dit visitador als obrers de la present església que dins quatre mesos facin fer un cargol en la capella del Sant Crist que és el lloc més a propòsit y que ha de costar menys, per a pujar en dit campanar y això se mana en pena de entredit personal *ipso facto* y més 25 lliures exigidores de béns propis aplicadores, lo qual hagi de observar lo rector sots pena d'excomunió major attento de que l'Obra es troben vastament conveniències per executar-lo"[23].

Bona part de les esglésies de la Garrotxa van veure's afectades pels terratrèmols del segle XV. És per això que, les esglésies i, per tant, els seus campanars, són edificis refets, remodelats, restaurats, transformats, reconstruïts o construïts de bell nou. En tenim exemples de cada casuística, cosa que explica

[22] Carlo BORROMEO, *Instrucciones de la fábrica...*, p. 69.

[23] ADG, Visites pastorals, P-111, Sant Privat de Bas, 1700, f. 370v.-371r.

els diferents ritmes de cada obreria a l'hora d'encarar la construcció o reconstrucció. Precisament la historiadora Dora Santamaria descriu la construcció d'una colla de campanars a principis del segle XVII a la regió de Girona –Bordils, Sant Martí Vell, Cassà de la Selva i Aiguaviva–, que segueixen un estil gòtic tradicional, amb algunes petites novetats o trets distintius[24].

Campanar de l'església de Sant Feliu de Pallerols construït entre 1604 i 1614

[24] DORA SANTAMARIA, *L'Art a Girona 1600-1615. Recerca documental i estudi analític*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1989, Tesina de llicenciatura inèdita, p. 78-80.

El campanar de Sant Martí de Llémena s'ha conservat en perfecte estat, tal com va ser alçat a finals del segle XVI. S'assembla moltíssim al campanar de Sant Feliu de Pallerols, que deuria fer el mateix mestre de cases, Joan Cadirac, molt pocs anys després –entre 1604 i 1614[25] en la seva forma rectangular i massissa, molt sòbria, amb un mínim d'obertures –gairebé com espitlleres–, en el treball de la pedra i els carreus perfectament alineats i escairats –potser aquí un pèl més petits. La gran diferència és l'acabament, en el pis superior, amb una única finestra per banda, i a sobre, com a decoració, una sèrie merlets –dos a baix i un a sobre, com si fessin una escala–, quatre sortides d'aigua de pedra –sense ser gàrgoles pròpiament– i un sostre piramidal, molt punxegut. La pedra emprada és la sorrenca del país, amb alguns carreus de basalt a la part superior, sota la finestra est de les campanes. Les mesures del campanar estan especificades en el contracte de construcció, signat l'1 de desembre de 1585, entre l'obreria de Sant Martí de Llémena –composta pels pagesos Climent Noguer i Bernat Martí, i altres dos testimonis, Miquel Peracaula i Baldiri Verdaguer–, i el picapedrer francès Joan Cadirac que pel preu de 135 lliures havia de fer un campanar amb "quatra finestras de alsada de catorsa palms y sinc de ampla y ab cordó baix y sobre de les finestras y volta graza sobre les campanes y ab agulla y passejadors, y ab quatre aygüeras, y també reparar una filada de pedres en dit campanar sobre y prop la teulada de la isglésia y dins rebatre y adobar lo que sia menester"[26]. Les obres s'allargaren fins el febrer de 1593, quan es donen per concloses i es fa l'últim pagament. Miquel Peracaula, Bernat Martí i Baudili Verdaguer, pagesos i obrers, i Joan Cadirac (a) Blanch, arquitecte de la vila de Sant Feliu i Pere Vilagrana (a) Illa, fuster de Sant Martí de Llémena, es reuneixen per decidir un augment de preu de 35 lliures, per les pedres que hi ha posat de més. La visita pastoral de 1606 no fa esment del campanar –de ben segur que ja es dona per fet– però si "mana –el bisbe– als obrés que per tota la Coresma fassan un cubert sobre lo portal de la isglésia per conservació del retaula de Nra. Sora. del Roser"[27]. L'any 1761, l'església de Sant Martí de Llémena

[25] Xavier SOLÀ, Josep VALLS, *La parròquia i el temple de Sant Feliu de Pallerols*, Figueres: Consell Parroquial de Sant Feliu de Pallerols, 2018, p 49-84.

[26] ACGAX, Notaria de St. Feliu de Pallerols, Joan Vilar (a) Ombert, *Prothocollum?*, 1593 (196), [1585, desembre, 1], f.s. Vegeu l'apèndix documental.

[27] ADG, Visita pastoral, P-78, [1606], Sant Martí de Llémena, f. 180v.

resta sotmesa a una transformació total. La data apareix fins a cinc vegades en llocs diversos: a l'òcul de la façana, en una finestra lateral del costat est –possiblement de la sagristia–, en una elevada finestra lateral del costat est –sobre el cor o a les golfes– i a sota els careners de les dues façanes.

El 27 d'abril de 1664 es signa el contracte de reconstrucció del campanar de Sant Esteve d'en Bas, situat als peus de la nau. Si el contracte de construcció de 1442 estipulava que havia de ser a semblança del de Joanetes, ara s'indica que ha de tenir "la forma de lo de Sant Martí de Llémena, amb quatre llaons y alsat quatre palms més alt del que avuy se troba lo matex campanar de la present parròquia y juntament ajan los dits mestres de recòrrer tota la teulada de la isglésia"[28]. En el contracte, estipulat a preu fet de 130 lliures, hi intervenen el rector Onofre Dou, el cònsol Segimon Comamala, els obrers Esteve Dou i Miquel Coll, i el pagès Mateu Sala, per una part, i els picapedrers francesos Joan Petit, Cirici Bardí, Cirici Giralt i Gaspar Giralt, per altra[29]. El 7 de juny de 1665 es donen les obres per acabades, ja que llavors es paguen els diners acordats on s'indica que s'ha reedificat la torre o campanar. De fet, la visita pastoral de 1679 especifica que el campanar ja funciona com a tal, on hi ha col·locades les campanes, que es toquen en circumstàncies especials, segons obliga el bisbe Alfonso de Balmaseda: "Item mana a tots los residents de la present iglésia que, en ocasió de tempestat de temps, acudan ha la iglésia ha ajudar al rt. sagristà a comunir lo temps sempre que seran avisats amb lo senyal se'ls farà amb la campana major, y al que serà negligent en acudir ha dita funció se mana al dit sagristà en virtut de santa obediència y de excomunió que'l prive de la caritat o estipendia del primer cantar de ànimas o aniversaris que asistirà y se celebrarà en dita iglésia"[30]. El que sorprèn és el model que es pren d'un campanar que s'havia alçat setanta-nou anys abans, amb una forma tan simple i antiquada.

[28] Josep M. De Solà-Morales, «La reconstrucció de l'església romànica de Sant Esteve de Bas», *Miscel·lània Històrica d'Olot i Comarca*, Olot, Ajuntament d'Olot, 1983, p. 156.

[29] ACGAX, Notaria del Mallol, Pere M. Hospital, *Manuale*, 1663-1665 (163), [1664, abril, 27], f. 264r-v.

[30] ADG, Visites pastorals, P-105, Sant Esteve d'en Bas, [1679, agost, 22], f. 422v-423r.

Església de Sant Esteve d'en Bas amb el seu campanar de torre damunt la nau central

Entre el 1595 i 1597, el mestre d'obres gironí Enric Julià duu a terme una ampliació del santuari de la Mare de Déu del Tura d'Olot amb la qual s'allarga la nau i es fa de nou la volta i l'absis. També és necessari desmuntar i tornar a fer el campanar, tal i com preveu el contracte d'obra: "abans de cobrir dita Capella haia de tornar fer lo campanar de aquella altaria y etxura que vuy esta fet y es sobre la teulada"[31]. El campanar, molt probablement d'espadanya, ràpidament és substituït per un altre de més majestuós. És per això que l'any 1617 els obrers del Tura contracten el mestre d'obres gironí Llàtzer Cisterna[32]. Els treballs s'allarguen 3 anys i costen 300 ducats. Primer s'enderroca part de la paret del temple fins a trobar una zona prou ferma per assentar el campanar i a partir d'aquí es construeix una torre de planta vuitavada amb una sala de campanes amb quatre finestrals i una coberta amb 8 merlets i una agulla de dues canes i mitja d'altura (4m. aprox.) on es col·loca un àngel penell de fusta i recobert de plom. Per la construcció del campanar s'escull la roca de la pedrera de Pujou ja que s'ha de fer "amb bona pedra que no sia

[31] ACGAX, Notarials d'Olot, Miquel Joan Ferrer, Manuale 1595, f. 54v.

[32] Llàtzer Cisterna és autor del claustre renaixentista del Convent del Carme i de la restauració de la portalada de l'Hospital Sant Jaume d'Olot. vegeu Josep M. De Solà-Morales, «L'obra de Llàtzer Cisterna a la façana de l'Hospital d'Olot», *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 1986-1987 (1988), p. 269-284.

mollerosa"[33]. El 1711 és necessari reconstruir el cimbori del campanar. Una obra malaguanyada ja que poc després un llamp fa caure l`àngel que rematava l'agulla que poc a poc es va ensorrant[34].

A Sant Esteve d'Olot es començà a construir una torre-campanar el 1600. Posteriorment, les inversions continuen i s'allarguen durant dècades. L'envergadura de l'edifici –la seva gran altura– requeria uns fonaments que no eren factibles per a una base que no permetia el terreny. Entre els anys 1643 i 1650 l'edifici es refà[35], i entre el 1678 i el 1682 s'hi torna a fer una intervenció dirigida pel mestre de cases Joan Martinigol[36], avui encara visible i en bon estat en el creuer, al costat sud-oest, emprant un *opus quadratum.* Pocs anys abans, el mateix mestre havia

Església de Sant Vicenç de Maià de Montcal amb el seu campanar fet el 1661 per Joan Martinigol

[33] ACGAX, Notarials D'Olot, Joan Ferrer, Manuale, 1617, fulls solts dins la coberta.

[34] Josep Saderra i Mata, *Ressenya històrica del Santuari de Nostra Senyora del Tura,* Olot, Impremta Bonet, 1925 (2a edició), p. 34.

[35] ACGAX, Fons Ajuntament d'Olot, Obreria de Sant Esteve, Llibre d'Obra de Sant Esteve d'Olot, 1613-1690 / 1770-1771 (Ref. 1565v) f.102-111, 191-197.

[36] ACGAX, Fons Ajuntament d'Olot, Obreria de Sant Esteve, Llibre d'Obra de Sant Esteve d'Olot, 1613-1690 / 1770-1771 (Ref. 1565v) f. 36-44, 186; i Xavier Puigvert, *Els segles xvi i xvii. Quaderns d'Història d'Olot,* Olot, Ajuntament d'Olot i Diputació de Girona, 2010, p. 48-49.

construït el de Sant Vicenç de Maià de Montcal com demostra la inscripció en el mur sud d'aquest campanar: "IHS. ESSENT OBRERS DE LA PRE[SEN]T ISGLESIA MARTIR[IÀ] [CO]ROMINA y IOSEPH LLADÓ SE ES FET LO CA[M]PANAR PER MANS DE IOA[N] MARTINIGOL. A 2 8BRE 1661".

L'antic campanar de Ridaura –que va existir fins que se'n construí un de nou el 1918[37]– va patir nombrosos problemes. El 1596 s'ha d'intervenir en la seva reconstrucció. El llibre d'obra esmenta pagaments en cordes, quatre-centes teules, la nova campana que havia fet Esteve Calsa, el contrapès, les correttges, diversos materials (calç, guix, sorra, fusta) i els honoraris del mestre de cases. El 1679 es mana, en una visita pastoral, cobrir el campanar de la Pinya –l'aigua es filtrava dins– i reparar, altre cop, el de Ridaura. El campanar de Les Encies va ser construït al mateix temps que el seu porxat, el 1684 –segons indiquen dues dates, una als pilars que aguanten la teulada del pòrtic, i l'altra a la base del campanar– i s'enllestí el 1702 –segons una altra inscripció que hi ha en el mateix campanar a l'alçada de la teulada.

4. LES CAMPANES

La visita pastoral que el bisbe Jaume Cassador va fer entre 1588 i 1591 és un bon punt de partida per elaborar un primer recompte de campanes –tot i que no és exhaustiu a totes les parròquies[38]. Trobem una campana grossa i una de petita a La Pinya, Sant Pere Sacosta, Sant Andreu de Socarrats, Castellar de la Muntanya i Sant Martí de Capellada, i dues de grosses amb una de petita a Sant Joan de Balbs. La majoria de campanars parroquials, però, tenen quatre campanes –dues de grosses i dues de petites– com és el cas de Santa Maria de Batet, Sant Cristòfol les Fonts, Santa Pau, Sant Joan les Fonts, Santa Eulàlia de Begudà, Joanetes, Puigpardines, Sant Privat d'en Bas, Sant Feliu de Pallerols, Sant Cristòfol de les Planes, Cogolls, Sant Miquel Sacot, Tortellà i Sant Esteve d'en Bas. Excepcionalment es sobrepassa aquest número a les Preses i Sant Vicenç de Sallent on n'hi ha tres de grosses i dues de petites. Les visites pastorals no només inventarien les campanes sinó que també manen als obrers de les parròquies que adobin els campanars i facin de nou les campa-

[37] *El Deber. Setmanari d'acció catòlica*, núm. 1120, any XXII, Olot, 1 de juny de 1918, p. 322.

[38] ADG, Visites pastorals, 1591, P-72.

nes. Un exemple el trobem a la visita pastoral de 1595 on es "mana als obrés de Ridaura que dins un any corrent, fer la campana que és trencada"[39]. El problema sembla –i és– més gran, perquè afecta el conjunt del campanar. L'obreria fa cas a les ordres episcopals immediatament i l'any següent contracten el campaner d'Olot Esteve Calsa per fer una campana. També es pagaven diferents sumes als mestres de cases "qui recopriren lo campanar, torra y lo teulat de la isglésia"[40]. El 1614 es fan unes cordes que valen 8 sous, i el 1617 es fa una "gerreta" i una intervenció de disset jornals per arreglar-lo, que tot plegat suma 10 lliures i 7 sous.

Els permisos episcopals demanats per beneir noves campanes ens donen el contrapunt dinàmic. El 1587 se'n beneeix una a Sant Pere de Besalú; el 1589 una a Sant Iscle de Colltort; el 1598-99 dues a Sant Esteve d'en Bas, també el 1598 una a Sant Cristòfol les Fonts i una altra a Sant Esteve d'Olot; el 1600 una altra per a la parroquial d'Olot; el 1602 una a Sant Privat d'en Bas; el 1604 una a Sant Pere Sacosta, que actualment està al campanar de la Salut, Les Encies –es permet la venda del ciri del Jovent i de les Dones–, dues a les Planes, una a Santa Maria de Castellar, una a Sant Joan de Balbs, una a Puigpardines, una a Joanetes i una altra a Sant Iscle de Colltort; el 1605-06 dues a Sant Pere de Mieres i també el 1606 una altra a Sant Iscle de Colltort i al Cós de Montagut; el 1608 es dona llicència per vendre ciris per fer una campana a Sant Aniol, que es beneeix el 1609; també el 1609 una altra per Mieres; el 1610 una a la capella de l'Àngel de les Planes i a Joanetes; el 1612 una als Arcs de Santa Pau; el 1613 una a Mieres i una altra per a Sant Francesc del Montsacopa, a Olot; el 1615 una a Sant Salvador de Bianya i a Santa Pau; el 1616 una Argelaguer i dues a Sant Ferriol, una de les quals encara es conserva al campanar d'aquest santuari; el 1617 una a les Planes –per això es venen el ciris majors de l'església, els dos ciris de la capella de l'Àngel, el ciri dels Estrangers i el ciri de Santa Margarida– també una a les Preses i una altra a Begudà; el 1620 una a Tortellà; el 1623 una a Sant Esteve d'Olot i el 1625 una al Tura; el 1626 una a Sadernes; el 1630 una a Begudà; el 1631 una als Caputxins d'Olot; el 1632 una a Tortellà; el 1634 una a Santa Bàrbara de Pru-

[39] ADG, Arxiu parroquial de Ridaura, *Libre de la obra comensat l'any 1593*, [1593-1734], [1596], s.f.

[40] ADG, Arxiu parroquial de Ridaura, *Libre de la obra comensat l'any 1593*, [1593-1734], [1596], s.f.

neres; el 1639 a la capella del Remei de les Planes, Talaixà i Montagut; el 1640 una a Maià de Montcal que encara és al campanar; el 1641 una al Collell i el 1644 una a Beget; el 1645 una a Monars; el 1648 dues a La Barroca; una a Mieres el 1650; el 1656 una a Santa Margarida de Bianya; el 1660 una a Joanetes; el 1662 una a Lligordà i una altra a Olot; una a Oix el 1666; el 1668 una a Sant Ponç d'Aulina que actualment es troba al campanar de Sant Esteve d'en Bas; el 1670 una a Segueró; el 1674 una a la Pinya; el 1680 una a Sant Miquel de Bustins; el 1681 una a Santa Pau; el 1682 una a Cogolls; el 1685 una a Sant Esteve d'Olot.

A través dels llibres de les obreries parroquials –els pocs que s'han conservat: la Pinya, Cogolls, Ridaura, Sant Feliu de Pallerols i Olot– podem fer el seguiment de les campanes. Les notícies són abundants, sobretot pel que fa a contractacions i reparacions. Malauradament la informació és lacònica, sovint una simple nota, on els mestres courers i campaners resten anònims. Informació que contrastem i ampliem amb els suara citats permisos episcopals –de benedicció– i els llibres sagramentals –on apareix registrat el bateig solemne de les campanes. Per exemple, en el llibre de baptismes de la Pinya hi apareix la fosa i benedicció de la campana major feta pel courer Antoni Colls durant el mes de maig de 1569: "Vuy a 21 de maix any 1569 mº Anthoni Colls, courer de la villa de Olot, a feta y buydada la nostra campana major de la Pinya, en la parròchia de Puixperdinas per quant ne aurà feta en Puixperdinas una y haurà fet al forn y per gordar-se de més despesas avem tingut en bo en fer-la en dit loch"(...) "Item vuy a 23 del present mes susdit avem portada la Nostra dita campana ab poder de gent ab barras a coll de Puixperdinas en lan ben feta fer. Item vuy a 29 del mes susdit any 1569, die de Sanct Cogesma, avem beneida la nostra susdit campana major de la nostra parròchia de la Pinya. És estada batejada per mi Anthoni Sarrat, prevere rector de la predita retoria de la Pinya ab alguns altros preveres, és stat padrí Pere Bosch àlias Masoliver y Violant Sarrat, endós de la Pinya, a nom dita campana Pere Salvador Jauma Violant, vuy die y avuy sus dit"[41].

El llibre de baptismes de Sant Feliu de Pallerols també deixa constància de la benedicció de la campana del santuari de la Salut feta pel fonedor gironí Serva

[41] ADG, Arxiu parroquial La Pinya, Defuncions, albats i baptismes OOPB2 (1592-1792), Baptismes: f. 8v.-9r. (2a numeració).

l'any 1678. Curiosament la campana tardà dos d'anys a ser batejada. L'acta de la cerimònia diu: "Avuÿ als 7 de Abril de 1680 es estada batejada la campana de N^ra^. S^ra^. de la Salut la qual se es batejada en la mateixa capella ÿ ab licensia del Sr. Ardiacha Major de Girona com ha sede vacant ÿ se li ha posat de nom en dita campana Marianne, Margarida, Bonaventura, Juana. Han estat padrins Joan Vilar ÿ Omvert, domiciliat de la parròchia de St. Feliu de Payerols y Dona Marianna Prats ÿ de Santjulià muller del Sr. Don Juan de Prat ÿ Santjulià, tots de la present parròchia de St. Feliu de Payerols. Ministra lo Rnt. reverend Montserrat Metge, rector"[42]. La campana, que encara està al campanar del santuari, porta inscrits els noms d'alguns dels obrers: Mn. Montserrat Metge i dos pagesos de la vila de Sant Feliu de Pallerols, Llorenç Sala i Serra i Joan Ombert.

Detall de la campana del Santuari de la Salut feta pels fonedors gironins Serva al 1678

A Sant Feliu de Pallerols les notícies sobre els campanars i les seves campanes són abundants. El juny de 1503 es pagaven 4 lliures a En Contrelles d'Olot per cobrir el campanar. El juliol de 1507 s'havia trencat la campana per

[39] ADG, Arxiu Parroquial de St. Feliu de Pallerols, Llibre de baptismes (1578-93; 1656-91), matrimonis (1655-1710), òbits (1655-1717), f. 443r; i Xavier Solà, *El santuari de la Mare de Déu de la Font de la Salut. Vall d'Hostoles-Collsacabra*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, p. 78.

culpa d'una tempesta –potser un llamp va impactar la teulada–, però immediatament els obrers n'encarreguen una al mestre campaner de Girona Joan Senyer. Es refonen els onze quintars i mig de la campana vella i s'hi afegeixen vint lliures més de metall, fins arribar als dotze quintars, tot plegat pel preu de 35 lliures. El 21 d'octubre el rector Pere Llobet la bateja en el cementiri i seguidament es col·loca al mateix lloc on era la trencada, a la part de llevant del campanar[43]. El dia 1 d'agost de 1592 –diada de Sant Feliu– es beneeixen dues campanes: "fonch benehida de llicència de mº. Sor. Illm., la campana major anomenada Feliu, foren asistents Barthomeu Fàbrega, pagès y la Snora. Miquela, muller de mº Baldiri Prat, mercader, per mi Abdon Sennén Masdéu, rector" i "dit dia focnh benehida la campana menor anomenada Narcís, foren asistents Salvador Dot, ferrer y Magdalena, muller de Anthoni Cudina, parayre, per mi Abdon Sennén Masdéu, rector", i l'endemà, "vuy als dos de agost de 1592 fonch benehida la campanetta de la capella de Nra. Sora. del Roser, anomenada Maria, Anna, Margarida, foren asistents Salvii, fill de Baldiri Fàbrega, parayre y Margarida Serra, víuda, per mi Abdon Sennén, rector"[44]. Actualment a Sant Feliu hi ha una campana dels gironins Senyer que mesura 35 centímetres de diàmetre (molt petita per ser la campana feta per Joan Senyer l'any 1507) i una altra feta pels Calsa d'Olot l'any 1626 amb un diàmetre de 103,5 centímetres.

5. FONEDORS DE CAMPANES. LA NISSAGA DELS CALSA

Quan es parla de fosa de campanes a la Garrotxa sempre s'acaba citant els Barberí. Però no podem oblidar que aquesta família, que començà a fabricar campanes a finals del segle XVIII, és hereva d'una gran tradició de fonedors a la comarca que arrenca al segle XIV[45]. En el període que ens ocupa en el present article trobem el ja citat courer olotí Antoni Colls que l'any 1557 fa la

[43] ADG, Arxiu Parroquial de St. Feliu de Pallerols, *Llibre de Baptismes que comensa lo any 1499*, [1507], s.f.

[44] ADG, Arxiu Parroquial de St. Feliu de Pallerols. Mixt B4 (1578-1593) i (1656-1691); M (1655-1710); O (1655-1717), [1592, agost, 1 i 2], s.f.

[45] La primera campana coneguda dels Barberí és del 1788 i estava ubicada al campanar de Sant Martí de Capsec. Però la primera notícia documental que tenim a la Garrotxa d'una campana és del 28 d'agost de 1307, quan els olotins Pere de Fàbrega i Ramon d'Hostoles firmen el contracte de fabricació d'una campana per al monestir de Sant Esteve de Banyoles.

campana de les Hores de Sant Esteve d'Olot, i el 1569 una per a la parroquial de la Pinya i una altra per a Puigpardines. Ara bé, els fonedors olotins per excel·lència del segle XVI i de bona part del segle següent són els Calsa (o Calça). Durant aquest període fabriquen campanes arreu de les comarques gironines i part de la Catalunya Nord, moltes de les quals encara es conserven. Però la fama de grans fonedors no només els ve per l'elevat número de campanes foses sinó sobretot per la gran qualitat artística i sonora de les peces que fabriquen. Les seves campanes es poden identificar gràcies a la marca de fàbrica: un escut amb una cama, i a banda i banda hi estampen animals quadrúpedes en posició asseguda.

Marca de fàbrica dels fonedors de campanes Calsa d'Olot

La nissaga d'aquests fonedors olotins s'inicia quan Pere Calsa, peroler d'origen francès, s'instal·la a Olot a principi del segle XVI. Ja greument malalt, fa testament el dia 20 de gener de 1534 i escull sepultura al cementiri d'Olot[46].

[46] ACGAX, Notarials d'Olot, Joan Sacoma, Llibre de testaments, 1530-1536 [20 de gener de 1534], s.f.

Del document se'n desprèn que va estar casat dues vegades: del primer matrimoni va tenir un fill, Joan, a qui nomena hereu, i, en segones núpcies es va casar amb Rafela, amb la qual va tenir una filla anomenada Margarida. Anys abans, amb l'objectiu d'especialitzar el negoci familiar, envia el seu fill Joan a aprendre l'ofici de fondre campanes amb el mestre Joan Boer, campaner de la Conca d'Orcau. Pare i mestre firmen un contracte el dia 19 de juliol de 1525 amb el qual estableixen un període de tres anys a partir de Nadal durant el qual li ensenyarà l'ofici i li subministrarà aliment i beguda, així com sabates, dos parells de calces de lli i dues camises[47]. També pacten que si l'aprenent abandona el mestre durant el primer any i el pare, tot i saber-ho, no el fa tornar, li haurà de pagar dos ducats com a compensació, quatre ducats si passa durant el segon any i deu al tercer any. Les dues parts també estableixen que fins a Nadal es considera un temps de prova per continuar l'aprenentatge. Cal remarcar que Pere Calsa i Joan Boer mantenen una bona relació, de confiança i enteniment, que es tradueix en el nomenament del peroler olotí com a procurador del mestre campaner per tal de cobrar 5 ducats d'or que li deuen els obrers de Santa Margarida de Bianya d'una campana que ha fabricat per a aquesta església el 1525[48].

La primera campana fabricada per Joan Calsa de la qual se'n té constància documental és de 1557. És una campana per a l'església de Sant Esteve d'Olot que fa conjuntament amb el seu mestre Joan Boer.[49] Val a dir que, en aquell moment, Joan Calsa ja és un personatge respectat a la vila d'Olot. El 1554 el trobem participant com a cònsol de la universitat de la vila en el procés de fundació del benefici de l'Àngel Custodi, també anomenat de l'orgue de Sant Esteve d'Olot[50]. El 1559, ja en solitari, torna a fondre una campana per al santuari del Tura que estava trencada. Per la feina cobra 10 lliures barceloneses i 3 sous i mig per cada lliura de coure que hi ha d'afegir fins arribar a un pes total de quatre quintars i mig. Sembla que la campana no va sortir bona a la primera i fou ne-

[47] ACGAX, Notaria abacial d'Olot, Gabriel Batlle, *Manuale* 1525 [19 de juliol de 1525] f. 85r-v.

[48] ACGAX, Notaria abacial d'Olot, Gabriel Batlle, *Manuale* 1525, f. 85v [19 de juliol de 1525].

[49] ACGAX, Llibre d'actes del Ple de l'Ajuntament d'Olot, *Liber consulatus et quamplurimorum negociorum ville et universitatis Oloti*, 1546-1564, f. 268r.

[50] Carme Sala i Giralt, «El benefici musical de l'Àngel Custodi (o benefici de l'orgue) en el seu origen», *Reviure el passat, retalls d'història local i comarcal*, v. III, Olot, Edicions El Bassegoda [Col. Font Moixina], 1992, p.116.

cessari fondre-la de nou al mes d'agost d'aquell mateix any[51]. El 1570 fa una campana de 7 arroves i mitja de pes per a la capella de Santa Anna d'Argelaguer[52]. Finalment, l'any 1582 fabrica l'última campana de la qual se'n té constància, conjuntament amb el seu fill Esteve, per a l'església de Gurb[53]. Curiosament, tant ell com el seu fill apareixen en diversos documents com a paraires. És probable que l'ofici de fer campanes no els donés els ingressos suficients i per això el complementaven amb el negoci de la llana[54].

Joan Calsa i la seva esposa, Maria Calsa, van tenir almenys dos fills que es dedicaren a l'ofici de courer, un que també s'anomena Joan[55] i el ja citat Esteve. Del primer no es té constància que fabriqués cap campana. Segurament es dedicà només a la fabricació d'atuells i utensilis de coure. En canvi, de l'Esteve se'n coneixen nombroses campanes. El 1585 ja n'havia fet una a Cabrera, tal i com reconeix en el testament Antic Sitjar, pagès de Sant Julià de Cabrera, on diu que li deu 3 ducats per la fabricació de la campana[56]. El 1592 fa dues campanes conjuntament amb Simó Faillet per al santuari de la Mare de Déu del Far. La relació entre els Calsa i Faillet es manté durant un llarg període de temps. Els Calsa li fan de procuradors i s'encarreguen del cobrament de les campanes que fa a la Garrotxa i la seva àrea d'influència. Així doncs, l'any 1592 trobem que Esteve Calsa cobra dues campanes fetes per Faillet als obrers de Sant Feliu de Pallerols[57], entre 1592 i 1593 cobra les del santuari del

[51] ACGAX, Llibre d'actes del Ple de l'Ajuntament d'Olot, *Liber consulatus et quamplurimorum negociorum ville et universitatis Oloti,* 1546-1564 [3 de març de 1559], f. 297r-129v. i f. 306r.

[52] ACGAX, Notarials d'Olot, Andreu Atger, *Manuale*, 1568, document solt.

[53] Joaquim Danés i Torras, *Pretèrits olotins*, Olot, Impremta Aubert, 1937, p. 112.

[54] ACGAX, Llibre d'actes del Ple de l'Ajuntament d'Olot, *Liber consulatus et quamplurimorum negociorum ville et universitatis Oloti*, 1546-1564, f. 265v.; ACGAX, Notaria del Mallol, Jeroni Marguí, *Liber notularum* (1595-1599), (121), [1599, gener, 15] f. 183v-184r.

[55] Arxiu Notarial de Vic [a partir d'aquí ANV], Notaria de Rupit, Gaspar Soler, *Decimum septimum manuale instrumentorum*, 1606-1607, ANV (978), f. 31r. Dilluns 1 de maig de 1606, a la casa del mas Closells, de la parròquia d'Olot, Joan Calsa, courer de la vila d'Olot, constitueix procuradora la seva mare Maria Calsa, vídua de Joan Calsa, el seu pare difunt, courer de la vila d'Olot.

[56] Arxiu de la Cúria Fumada de Vic [a partir d'aquí ACF], Notaria de Rupit, Miquel II Soler i Gaspar I Soler, Testaments, 1553-1615 (ACF E 91), [dimarts 4 de maig de 1585], s.f., testament d'Antic Sitjar.

[57] ACGAX, Notaria de St. Feliu de Pallerols, Joan Vilar (a) Ombert, *Prothocollum*, 1592 (195), f.318r. Molt probablement siguin les dues campanes beneïdes el dia 1 d'agost de 1592 amb el nom de Feliu i Narcís (ADG, Arxiu Parroquial de St. Feliu de Pallerols. Mixt B4 (1578-1593) i (1656-1691); M (1655-1710); O (1655-1717), [1592, agost, 1], s.f.).

Far[58]; més tard, el seu fill, Miquel Calsa li fa de procurador per la que havia fet per a Sant Pere Sacosta el 1604[59]. Mentre és a Sant Feliu dicta un testament, el 28 de setembre de 1592[60]. Nomena marmessors Esteve Calsa i el rector de Santa Margarida de Bianya, Onofre Casals, i apunta que si morís a França, han de serne el rector de la parròquia d'Ageville, Joan Simon, de la ciutat de Langres, i el pagès Nicolau de Viles, de la parròquia de Sarsi.

Simó Faillet és un mestre courer d'origen francès nascut a la parròquia d'Ageville, bisbat de Langre. Com molts altres fonedors de l'època treballa de forma itinerant, i per això també el trobem documentat com a habitant de Cervera i de Reus. A més de les campanes abans esmentades, se li reconeix l'autoria d'una campana de Santa Margarida de Bianya de 9 quintars i mig de pes, per la qual cobrà 31 lliures i 16 sous l'any 1592[61], diverses campanes de la zona del camp de Tarragona el 1593, dues a Sant Martí d'Aiguafreda el 1597, una per a la parroquial de Vilafranca del Penedès el 1600, una a Santa Maria d'Agramunt el 1602[62], la campana major de Joanetes el 1604[63], i una altra a Sant Feliu de Torelló el 1609[64].

Detall de la campana que Simó Faillet va fer per l'església de Sant Pere Sacosta al 1604, ubicada avui al campanar del santuari de la Salut

[58] ACGAX, Notaria de St. Feliu de Pallerols, Joan Vilar (a) Ombert, *Prothocollum*, 1592 (195), f. 333v; 1593 (196), f. 57r, 160r, 186v; 1593 (197), f. 38r, 103v.

[59] ACGAX, Notarials, Sant Feliu de Pallerols, Miquel Ombert, Protocollum 1606, f. 139v.

D'Esteve Calsa es té constància documental que al 1596 fa una campana per a Santa Maria de Riudaura per valor de 101 lliures i 2 sous, quantitat que rep en tres pagaments: 43 ll. el dia 12 de maig de 1596; 16 ll. el 12 de març de 1597; i 42 ll. i 2s. pels volts de Sant Miquel (29 de setembre) de 1597[65]. El mateix fonedor fa dues campanes per a la parroquial de Sant Cristòfol de les Fonts l'any 1598, una de sis quintars i l'altra de nou, per valor de 30 lliures barceloneses[66]. També el 1598, fon juntament amb el seu fill Miquel la campana major de Sant Esteve d'Olot, que s'havia trencat, pel preu de 30 lliures barceloneses[67]. Dos anys després la campana es torna a trencar, i el dia 25 de maig de 1600 se li encarrega novament la seva fosa, que ara realitza sense l'ajuda del seu fill. El contracte especifica que la campana ha de pesar entre 21 i 22 quintars, i que pel treball realitzat li pagaran 28 lliures barceloneses[68]. El 1590 Esteve Calsa va vendre per valor de 18 lliures una peça de terra de 12 pams d'amplada a la universitat d'Olot per tal que es pogués fer un carrer des del Firal a l'Hospital. Segons l'historiador Joaquim Danés, aquest terreny devia afectar el primer tros de l'actual carrer de Sant Ferriol, sortint del Firal, fins a un carrer anomenat Mascaró, que segurament corresponia a l'actual carrer dels Dolors[69].

El quart membre de la nissaga és Miquel Calsa. A part de la campana feta conjuntament amb el seu pare Esteve l'any 1598 per a la parroquial d'Olot

[60] ACGAX, Notaria de St. Feliu de Pallerols, Joan Vilar (a.) Ombert, *Prothocollum?*, 1592 (195), [1592, setembre, 28], f. 315r.-317v. Vegeu l'apèndix documental.

[61] ADG: Fons parroquial de Santa Margarida de Bianya. Llibre d'Obra, 1591-1626. f. 34v.

[62] Josep Francesc RÀFOLS I FONTANALS, *Dicconario biográfico de artistas de Cataluña*, Barcelona, Editorial Millà, 1951 (edició facsímil), p. 396-398.

[63] ACGAX, Notaria de St. Quintí de Bas, Antoni Mateu Mercadal, *Octavum Manuale*, 1604-05 (O-555), f. 76v.

[64] F. Ràfols, *Dicconario biográfico de artistas...*, p. 397.

[65] ADG, Fons parroquial de Santa Maria de Riudaura. Llibre d'Obra (1590-1760), f. 76.

[66] ACGAX, Notarials d'Olot, Jeroni Bassols, 1598, f. 418r-418v.

[67] ACGAX, Notarials d'Olot, Jaume B. Bassols, *Manuale octavum*, 1598, [1598, setembre, 8], f. 321r-322r. Vegeu l'apèndix documental.

[68] ACGAX, Municipals d'Olot, Llibre d'actes del Consell 1597-1602, f. 210v-211r.

[69] Joaquim DANÉS I TORRAS, *Història d'Olot XVII. Els edificis religiosos. Els edificis civils,* Olot, Edicions Municipals núm.62, [Col·lecció Pairal], 1977, p. 3076.

també se li atribueixen altres campanes: per a l'ermita de la Mare de Déu del Coll (Osor) fon dues campanes, una al 1592 i l'altra al 1613; també fa dues campanes per al Santuari de Sant Ferriol l'any 1616 i una per a Granollers de la Plana (Gurb), el 1622[70]. Per cronologia també se li poden atribuir altres campanes encara existents: la de Sant Miquel Sacot de l'any 1610, la més antiga que es conserva dels Calsa, una de Sant Sadurní de Medinyà del 1616, una de Maçanet de la Selva datada del 1624, que mesura 101 centímetres de diàmetre[71], i una a Sant Feliu de Pallerols del 1626, la més gran dels Calsa que es coneix fins a dia d'avui: 103,5 centímetres de diàmetre.

Campana del santuari de Sant Ferriol fosa per Miquel Calsa el 1616

[70] J. F. RÀFOLS, *Dicconario biográfico de artistas*..., p. 197.

[71] Informació cedida per Blai Ciurana.

L'últim fonedor Calsa nascut a Olot també es deia Esteve. Tot i que es desconeix la data del seu naixement, és molt probable que sigui fill de Miquel Calsa. El 1630 es casa amb Margarida Fontanella, natural d'Olot[72]. Se li atribueix la campana de Santa Llúcia de Puigmal datada del 1631, una de Sant Vicenç de Maià de Montcal de 1640, una de Sant Martí de Cassà de la Selva de 1644, dues de Sant Cristòfol de Beget del 1644 i 1645; la campana dels quarts de Santa Maria de Prats de Rei de 1648, la de Sant Martí del Clot de 1649, una de Campllong de 1651[73], i la de Sant Pere Despuig, també del 1651, totes elles encara existents. També es té constància documental de la fabricació de la campana major de l'església de Monells l'any 1638[74], i de dues campanes avui desaparegudes: una de Santa Maria del Collell feta l'any 1641[75], i la xica de Sant Esteve d'Olot feta al 1645 per valor de 22 lliures[76].

A partir de 1659 Esteve Calsa comença a treballar assíduament a la Catalunya Nord, curiosament el mateix any que es signa el Tractat dels Pirineus. Al 1659 fa una campana per a l'església de Sant Cosme i Sant Damià de Prada de Conflent, i el 1663 dues per al rellotge de Cotlliure[77]. També se li atribueix la de l'església de la Mare de Déu dels Àngels de Cotlliure, també del 1663[78]. Sembla que al voltant de 1660 s'instal·la a Perpinyà. Segurament per això, el 1662 lloga dues de les tres cases que té al carrer de Sant Rafel d'Olot, davant de l'Hospital. La casa que feia cantonada amb el carrer dels Dolors a Narcís Pasqual, pagès d'Olot, i la del mig de les tres que tenia a Arnau Palou, pagès i fuster d'Olot[79]. Tot i estar instal·lat a Perpinyà continua fent campanes a la Garrotxa. Al 1662 en fa una per a l'església olotina de Sant Francesc del Montsacopa per valor de 18 lliures[80] i el 1668 una per a Sant Ponç d'Aulina (actualment ubicada al campanar de Sant Esteve d'en Bas).

[72] ADG, Dispenses matrimonials, 1630, C-4, núm.609.

[73] Informació cedida per Blai Ciurana.

[74] AHG, Notaria de Monells, Joan Blanch, Manual, 1637-1639 (Mn 140), [5 de juny de 1638], s.f.

[75] Lluís G. Constans i Serrat, *Historia de Santa María del Collell*, Edición Centenario, 1954, p. 151.

[76] ACGAX, Fons Ajuntament d'Olot, Obreria de Sant Esteve. Llibre de l'Obra de Sant Esteve d'Olot 1613-1690 / 1770-1771, 1565v, f. 189.

[77] Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals, 3 E 2, núm.1520, Joseph Costa, notari de Cotlliure.

[78] Louis Ausseil, «Les fondeurs de cloches en Roussillon du XIV au XIX siècle», *Conflent,* 139-140 (gener-febrer de 1986), p. 42.

[79] ACGAX, Notarials d'Olot, Lluís Oliveras, Manual 1662, f. 268v i 430v-431r.

[80] ACGAX, Notarials d'Olot, Lluís Oliveras, Manual 1662, f. 81r-82r.

Campanes de Sant Cristòfol de Beget fetes per Esteve Calsa el 1644 i 1645

No hi ha cap dubte, per tant, que els grans fonedors garrotxins del segle XVI i XVII són els Calsa. Tot i això, a la comarca hi treballen altres fonedors. En aquest estudi ja hem citat Joan Senyer de Girona, Joan Boer de la Conca d'Orcau, l'olotí Antoni Colls i el francès Simó Faillet. Però aquests no són els únics que fan campanes a la Garrotxa. Els manuals notarials – molts encara pendents de consultar– deixen constància de la gran activitat que hi ha a la comarca. Fonedors vinguts de procedències ben diverses són atrets per treballar al peu dels campanars de les esglésies garrotxines: Antoni Senyer de Girona en fa una per a Santa Maria de Riudaura el 1573[81], i Bartomeu Senyer una altra per a Santa Margarida de Bianya el 1576[82]; Francesc Llobet, mestre campaner de Bagà, fa una campana per Santa Maria de Batet el 1574[83]; el francès Perris Conort en fa una per Santa Mar-

[81] ACGAX, Notarials, Olot, Jeroni Bassols, 1573 (180), [19 d'abril de 1574], f. 289r-290v.

[82] ACGAX, Notarials, Olot, Jeroni Bassols, 1576 (185) [18 de març de 1576], f. 246v-247r.

[83] ACGAX, Notarials, Olot, Jeroni Bassols, 1574 (182), f.197r-199v.

garida de Bianya el 1574[84], i una per a Santa Maria de les Encies el 1575[85]; Ramon Rius, francès establert a la ciutat de Girona, fa la campana de les hores de Sant Esteve d'Olot el 1600[86]; Pau Castro de Perpinyà en fa una per a Sant Martí de Dosquers el 1635 i una altra per Sant Llorenç d'Oix el 1671, ambdues es conserven encara en els seus campanars; Salvi Bosch de Vic fon la campana mitjana de Sant Esteve d'Olot el 1679[87]; el 1678 els fonedors gironins Serva fan la campana del santuari de la Mare de Déu de la Salut i la de la capella de Sant Marçal de Riudaura, avui instal·lada a la parroquial de Santa Maria, i el 1685 una per a Sant Pere de Besalú; ja al tombant del segle XVII al XVIII apareixen fonedors biscaïns i aragonesos: Simón de los Corrales i Pedro de Fomperoza tornen a fer la campana mitjana de Sant Esteve d'Olot el 1685[88], i el 1691 Simón, Juan i Miguel de los Corrales en fan una altra també per a l'església de Sant Esteve d'Olot. També es poden atribuir als Corrales altres campanes encara existents a la comarca: una de Sant Esteve d'en Bas del 1685, la de Sant Antoni de Puigpardines de 1687 i la petita de Santa Margarida de Bianya de 1690.

6. APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1525, juliol, 19.

Pere Calça, calderer de la vila d'Olot, lliura el seu fill Joan al mestre Joan Boer, campaner de la Conca d'Orcau, perquè aprengui l'ofici de campaner durant tres anys a partir de Nadal.

[84] ACGAX: Notarials, Olot, Jeroni Bassols, 1574 (182), [17 de desembre de 1574], f. 600v.-602r.

[85] ACGAX: Notarials, Olot, Jeroni Bassols, 1575 (183), [24 de gener de 1575], f. 55r -56r.

[86] ACGAX, Notarials, Olot, Joan Ferrer, *Decimumoctavum manuale* 1600, [17 de gener de 1600], f. 47v-50r.

[87] ACGAX, Fons Ajuntament d'Olot. Obreria de Sant Esteve. Llibre de l'Obra de Sant Esteve d'Olot 1613-1690 / 1770-1771 (Reg. 1565v) f. 14.

[88] ACGAX, Fons Ajuntament d'Olot. Obreria de Sant Esteve. Llibre de l'Obra de Sant Esteve d'Olot 1613-1690 / 1770-1771 (Reg. 1565v) f. 47v-48r.

Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Notaria abacial d'Olot, Gabriel Batlle, *Manuale* 1525, f. 85r-v.

"Die XVIII mensis iulii anno millesimo quingentesimo vigesimo quincto. Petrus Calsa, caldarerius, ville Oloti, gratis, *et cetera*, a festo Natalis Domini proxime venturo ad tres annos continue secuturos affirmo vobiscum magistro Ioanni Boeri, campanerio, de la Conca de Orcau, presenti, Ioannem, filium meum et in potestate mea constitutum, causa edicendi dictum vestrum officium. Itaque per dictum tempus illum familiariter instruatis in dicta vestra arte et in omnibus, videlicet, in cibo et potu quantum alimentetis et per dictum tempus tantum tenamini illi solvere sutulares et duo paria caligarum lini et duas interulas. Et si[ch *apareix ratllat*] forsan dictus filius meus recederet aut affugeret in primo anno dictorum trium annorum, nomine pene pro interesse duos ducatos e si dicederet in secundo anno quatuor ducatos e si in tercio anno decem ducatos, et hoc si, cum ego sciam, ad vos et domum vestram illum reverti non faciam. Et sich obligo bona, (*et cetera*). Ad hec ego, Ioannes Boeri predictus, convenio et promitto vobis, dicto Petro Calsa, dictum Ioannem filium vestrum [solvere *apareix ratllat*] instruere in dicta arte et officio meo campanerii et dictos sotulares sibi per dictum tempus necessarios solvere [et caligas *apareix ratllat*] et dictas caligas et interulas sibi facere et eum providere in victu [et vestitu *apareix ratllat*] et sich [pro *apareix ratllat*] obligo bona omnia, *et cetera*. Etiam voluerunt dicte partes quod hinc ad festum Natalis Domini utraque part(e)s habeant ad tempus probacionis causa prosequendi dictam artem.

Testes honorabilis Michaell Anglada, locumtenens vicarii Campirotundi in villa et terminis Oloti, et Raffaell Curselles, parator, dicte ville Oloti."

[Transcripció Xavier Puigvert i Gurt]

2

1552, octubre, 16. Sant Feliu de Pallerols.

Contracte de construcció del rellotge a l'església parroquial entre la universitat de la vila de Sant Feliu i el mestre gironí Lluís Obellí Magmarí.

Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Notaria de Sant Feliu de Pallerols, Joan Vilar (a.) Ombert, *Prothocollum*, 1552-1555 (145), f. 110r.-111r.

"Die XVI octubris anno MDLII in villa Sancti Felici. Concòrdia y capitulació feta, juide y fermada per y entre los venerables Nicholau Prat, Joan Fàbrega, Bernat Botets de la parròchia, Joan Castell, Jauma Sala, Salvi Torra, Gabriel Masdeu, Gaspar Cena, parayres, Llorens Spígol, maior de dies de la vila de Sanct Feliu de payarols, de una part y mestra Luys Obellí y Magmarí, habitant de la ciutat de Gerona, de altre part, de e sobre lo rellotge posador en lo campanar de la sglésia de Sanct Ffeliu de la present vila.

Primerament és pactat y convingut entre dites parts que lo dit mestra Luys Obellí ven als demont anomenats comprant en nom de tota la parròchia un rellotge be y censer [*al costat*: per preu de vynt y vuyt liures barc.] lo qual promet fer tenir en tot fer-ne tot un any y un die en cas senencas nisigostas? alguna cosa y pormet lo dit mestra Luis Obellí posar o fer posar a ses despeses pròpies lo dit rellotge en lo campanat de Sanct Ffeliu predit a la campana grossa bé y degudament com se pertany excepció que los demonts anomenats Nicholau Prat, Joan Rossell, Jaume Sala, Salvi Torre, Gaspar Gené y Llorens Spígol, per la universitat de dita vila venen a fer portar a llurs pròprias despeses dit rellotge en la present vila.

Item és pactat que los susdits Nicholau Prat y altres de la sua part [*a dalt:* anomena a fer la despesa] al dit mestra Obellí y al qui per ell o ab ell posaran dit rellotge tot lo temps que posaran dit rellotge y en cas que alguna cosa si tingués [a forjar *apareix ratllat*] farian de nou pns? sia stranyant del rellotge la faran forjar a sas despesas pròpies.

Item prometen pagaran la dita quantità de dites vint y vuyt liures barceloneses en cas que damanerà, ço és, de assí a la festa de Sacnt Thomàs promet lo que se haurà llevat de les promeses se són fetes y lo dit restant en la fi del any y un die que lo dit mestra Obellí ho haurà tingut en conserve y assò ab obligació de llurs béns firmant lin debitori ara de present ab obligació de béns llargament.

Item lo dit mestra Luís Obellí té a fer, haver y tenir lo dit rellotge y ésser verdader y en cas que y manàs alguna cosa o fos falç lo dit mestra Luís Obellí primer lo farà vertader com se pertany de bon rellotge obligant-ne per axò tots sos béns llargament.

Et sic ambe dicte partes.

Pena XXV ll. barc.

Testes Llaurentius Spigol minor, Joannes Pinos sartor villa Sancti Ffelicis de Payarols, Joannes Boxedes parrochie Sancti Ffelicispredictis et Joannes Oliveda, parrochie Beata Maria de Enciis".

3

1580, març, 13. Sant Feliu de Pallerols.

Reunió dels cònsols de Sant Feliu i el rellotger gironí Pere Glaudes per tal de deliberar sobre la reparació del rellotge municipal.

Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Notaria de Sant Feliu de Pallerols, Joan Vilar (a.) Ombert, *Prothocollum?*, 1580 (184), f. 61r.-62r.

"Entre los honor. Sebastià Veguer, cònsol, Joan Aubert, Gabriel Solà y Joan Saurí, de consell de la vila de Sant Ffeliu de Payarols, de una part, y mº Pere Glaudes Garba, serraller y rellotger de la ciutat de Gerona, de altre part, de e sobre lo reparar y posar en son degut assento lo relotge de dita vila, són stat fets los capítols y pactes següents:

Primerament los dits honor. cònsol y consellés convenen y prometen a portar a despeses de la república lo dit relotge a dit mestre Glaudes a Gerona a casa sua [y havent-ly portat *apareix ratllat*] per tota la sammana propvinent y lo dit mestre Glaudes primer de assí a per tot lo mes de maig haver adobat y reparar [*a dalt*: bé y degudament] dit relotge y havent lo adobat com dit és los dits honor. cònsols y de consell lo tenen a tornar a esserit tornar la mateixa sammana o la prop següent dit mossèn Glaudes té de venir a posar y assentar dit relotge y los dits honor. cònsol y de consell a despeses de la universitat de dita vila li tenen a fer la despesa de menjar y beure bé y honestament a ell y a la cavalcadura y un mosso sina menarà [y los *apareix ratllat*] y acabada dita obra, ço és, assentat y posat en son degut assento y apunt tocant com se pertany [*a dalt*: dit relotge] los dits honor. cònsol y de consell li tene a donar y pagar sens dilació al dit mossèn Glaudas o a qui ell vulla divuit liures moneda barcelonesa [*a dalt*: per preu y paga de dita feyna] y si ha falta ferro mi aver dit mº Glaudes [fet *apareix ratllat*] so té a bestraura.

Item lo dit mº Glaudes té de star al dit adop y reparo de dit relotge per temps de sis mesos aprés de ésser assertat y lliurat dit relotge.

Entenent tot lo demont dit a tot bon fi a útil y profit de cades parts.

Et sit ambe partes iu... convenerint per mi... tenere, compelere, servare et non contrafacere sub omnium bonorum respective obli. ac etiam ium.

Anthonius Pou, faber farrariu paro. et Hieronimus Bordes, textor ville S. Ffelici de Payarols.

Actum in villa Sancti Fflici de Payarols die XIII marcii 1580".

4

1585, desembre, 1. Sant Martí de Llémena.

Contracte de construcció del campanar de l'església parroquial de Sant Martí de Llémena a Joan Cadirac, mestre de cases francès.

Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Notaria de Sant Feliu de Pallerols, Joan Vilar (a) Ombert, *Prothocollum*?, 1593 (196), f. s.

"Està en veritat com Climent Noguer y Bernat Martí, pagesos de la parròquia de Sant Martí de Llémena, de la vegaria de Gerona, obrés de la obra de la isglésia de dita parròquia, y altres de la parròquia qui foren Miquel Pera Caula y Baldiri Verdaguer, donaren a fer la obra del campanar de dita isglésia a preu fet y a faiena feta a Joan Cadirac, natural del regne de Franza, mestra de casas habitant en la vila de Sant Feliu de Payarols, present, y Pere Illa, absent, habitant en dita parròquia de Sant Martí y los dits obrés y altres sobredits los an de aportar la feyena a peu de la obra, y és que dits mestres a lurs costos y despesas se enprenen a pujar dit campanar ab quatra finestras de alsada de catorsa palms y sinc de ampla, y ab cordó baix, y sobre de les finestras y volta graza sobre les campanes, y ab agulla y passejador, y ab quatre aygüeras, y també reparar una filada de pedres en dit campanar sobre y prop la teulada de la isglésia, y dins rebatre y adobar lo que sia menester, y asò en preu, és a saber, de 135 ll. moneda barc. y asò lloat y fermat per dits obrés y altres sobre anomenats y per lo dit mestra de casas, los quals no volgueren que la present con-

còrdia anar a la notaria ni valgués per acta sinó avinensa y memòria, bé és ver que volgueren que si entre ells abia plet ni qüestió per dita obre dona a fer que vollen ne sia fet acta públic y altenir en poder de Sagimon Solà, notari públich de Gerona ab totas les clàusules nesesàrias y en semblants actes posar acostumades y ab jurament acta en dita parròquia de Sant Martí al primer de desembre de 1585.

Preenent per testimoni Joan Gui prevera y rector de dita parròquia.

Presa dita avinensa en mà y poder de mi, Pera Campllonch, manor de dies, pagès de la parròquia de Llorà, com a substituït del notari sobre anomenat y en son lloc entrevenint dia y any susdit".

5

1592, setembre, 28. Sant Feliu de Pallerols

Testament de Simó Faillet, courer i mestre de campanes francès, mentre era a Sant Feliu per col·locar i cobrar unes campanes a l'església parroquial.

Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Notaria de St. Feliu de Pallerols, Joan Vilar (a.) Ombert, *Prothocollum*?, 1592 (195), f. 315r.-317v.

"En nom de Nostre Señor Déu Jhesuchrist sia y de la Sacratíssia y humil Verge Maria mare sua Amén. Per que és certa la la mort corporal y molt incerta la sua hora. Perçò jo Simon Faylet, mestre de campanes francès de la parròchia de Ayguivilles del bisbat de Langres del regne de Fransa, trobant-me sa de entiment y cos per la gràcia de Déu, però volent provehyr no morir intestant fas y orden aquest meu derrer testament e o derrera voluntat mia, en lo qual pos y elegesch en manumissors meus [*a dalt:* y del present meu testament per intos] lo vener. rector o vicari de la iglésya de la parròchia hont me esdevindrà morir y lo honorable Steve Calçe, courer de la vila de Olot [amic meu *apareix ratllat*] y lo venerable mº Honofre Casals, preveres rector de la iglésya parrochial de Santa Margarida de Bianya, amichs meus, si me esdevindrà morir [lo realme de Cathalunya *apareix ratllat*][*a dalt*: Spanya] y si me esdevindrà morir en Fransa pos y elegesch en manumissors meus y del present meu derrer testament executors lo venerable rector de la dita parrochial de Aygivilles y Joan Simoni, frener de la ciutat de Langres [cusí meu als quals en temps *apareix ratllat*] y Nicolau de Viles,

pagès de la parròquia de Sarsi, de dit regne de Fransa, cosins meus als quals ensem parts y a la maior part de ells assoles do y conferensch ple poder y libera facultat y ab libera y general administració sobre tots y sengles béns, coses y drets meus [per exequa y complir lo present meu derrer testamenty o derrera voluntat mia *apareix ratllat*] axí que pugeu fer en juy y fora juy tot so y quant jo poria si present ex era y entrevenia y constituïa[da potes y destituir-hu o vivia y molts procuradors ab actos ab semblants llimitatat perse]quir y complir lo present meu derrer testament com en ell trobaran ordenat y com se seguex.

Primerament comanant la vila ànima a l'altíssim creader de tot lo món qui aquella de noves ha creada y formada vull y man que los meus deutes sien pagats y les mies injúries sien satisfetes de bé y de ppla a coneguda de dits mos meus manumissors.

Item elegesch la sepultura al meu cos aprés ma fi fahedora en lo sementiri de la parròchia hont me esdevindrà morir per la qual dex lo dret acostuma a coneguda de dits mos manumissors.

Item vull y ordeno que per ànima mia y en remissió de mos pecats aprés ma fi sien celebrats aquells acostumats solemnes sacrificis intitulats cos present, novenal y cap de any en la celebració dels quals vull y ordeno sien convocats y entrevingueen en quiscun de dits solemnes sacrificis tretze preveres o més si a dits mos manumissors a la maior part de ells apparra [els *apareix ratllat*] qui celebren misses y altres divinals oficis per ànima mia y en remissió de mos pecats als quals preveres dex les oblacions acostumades a coneguda de dits mos manumissors o de la maior part de ells y vull y orden que quiscun die de la celebració de dits solemnes sacrificis sie donada almoyna en pa cuyt als pobres de Jhesucrist de dita vila de Aygivilles en la qual almoyna sien distribuïdes quiscun die quatre bixet de blat.

Item vull y orden que aprés ma fi per ànima mia y en remissió de mos pecats sie celebrada novena de misses oferint en quiscunna missa, pa, vi y llum per la qual dex la oblació acostumada a coneguda de dits mos manumissors.

Item vull y orden que per obtenir remissió de mos pecats aprés ma fi sie celebrat un trentanari de misses segons lo orde del benaventurat Sant Amador, per lo qual dex la oblació acostumada a coneguda de dits mos marmessors.

Item vull y orden que tots los diumenges del any del meu òbit sie ofert per ànima mia y en remissió de mos pecats pa, vi y llum.

Item vull y orden que aprés ma fi tant prest com sie possible sie celebrada una missa en lo altar privilegiat de la iglésia de Nostre Senyora del Carme de la vila de Olot o altre altar privilegiat per obtenir remissió de mos pecats affi que la mia ànima gaudesca del privilegi de aquell per la qual dex la oblació acostumada a coneguda de dits mos manumissors.

Item llex a la capella de la Verge Maria de Montserrat sis reyals.

Item llex al hospital general de Santa Creu de Barcelona vuyt sous.

Item llex als hospitals de les ciutats de Vich y Gerona a quiscun vuyt sous.

Item al hospital de la vila de Olot altres viii s.

Item llex per caritat y amor de Déu a quiscuna viuda qui serà en lo temps de mon òbit en la dita vila de Aygivilles y en la vila de Sarsi a quiscun v s. moneda francesa.

Item llex axí matex per caritat y amor de Déu a tots los meus fiols y fioles de las ditas vilas de Aygivilles y Sarsi a quiscú xx de moneda francesa.

Item llex a la obra de la Iglesia parochial de dita vila de Aygivilles deu ducats y a la obra de la iglésia de la dita vila de Sarsi sinc ducats y a la iglésia de la vila de Sant Joan de Nono del regne de Fransa un ducat y a les iglésias de Lanc biel y Manda? a quiscuna un ducat.

Item lleix per caritat y amor de Déu a Guillome Fallet y Silvestre Fallet, oncles meus a quiscun de ells un scut.

Item instituesch, vull y orden que perpetualment per ..... en remissió de mos pecats y de aquelles ... qui jo sie tingut allahor y glòria de Nostre Senyor Déu Jhesuchrist sie celebrada quiscun any lo die de la vigília del gloriós Sant Simon, patró y advocat meu en la dita iglésia parrochial de Aygivilles, una missa per celebració de la qual do y assigne sie donat y pagat quiscun any matex die de la celebració de aquella dotse reyals, los quals vull, orden y man pague perpètuament lo pocessors de la mia casa que tinc en la dita vila de Aygivilles en lo carrer alt, al costat de la casa de Dimange de Ruells y de altra casa mia matexa, los quals dos reals a bos y per celebració de dita missa do assigne y encarrecens y sobre la dita casa.

Item llex per caritat y amor de de Déu als Lau de la Vola criat y aprenent meu sis ducats y als altres criats qui seran en ma casa a quiscun un ducat.

[Item *apareix ratllat*] En tots los altres béns meus tant moble com immobles presents y sdevenidors y drets y actions mies hont se vulla y quinsevulla que sien y ami per qualsevol rahó non títol o causa me partinguen o pertànyer puguen ara o en sdevenidor heret o hereteres mies universals fas y instituesch qual a la mitat de dits mos béns a la amada Joana Moridot, muller mia y en la altra meytat de dits mos béns a Maria Fallet, filla mia y de la dita amada muller mia, lez y natural [y als seus] muller que és de mestra Joan La Suer, chirurgià de la dita vila de Aygivilles, y los altres fills y filles meus que Nostre Senyor Déu me comanarà y posthus si Déu men darà lez y nat per iguals per tots entre ells igualment dividides a totes llurs liberes voluntats faedores.

E aquest és lo meu derrer testament e o derrera voluntat mia, lo qualsson y ferm y vull que valens per dret de testament e sinó valia o valre no pod per dret de testament vull que valega per dret de codicils de altra última voluntat que millor de drets valer y tenir puga.

És estat, fet y ordenat y fermat lo present testament que dit testador en la vila de Sant Feliu de Payarols, vall de Hostoles, bisbat de Gerona, principat de Cathalunya en mà y poder de mi Miquel Ombert, notari públic de la dita vall de Hostoles, per apostòlica autoritat notari públic per tot lo món vuy a 27 del mes de setembre any de la nativitat de Nostre Senyor Déu Jhesuschrist 1592. +ma de mi Simon Faylet, testador predit qui lo present meu derrer testament o derrera voluntat mia lloa y ferm com dalt stà dit.

Present y per dit testament cridats y pregats present són lo honorable mº Baldili Prat, mercader, Baldili Fàbrega, sabater de la parròquia, Joan Serra, Llorens Vassaganya, Antic Llugà, parayres de la dita vila de Sant Feliu de Payarols y Francesch Sala, pagès de Sant Pere de Falgàs y laudes la u... laersat de dit testament, natural de dita vila de Aygivilles".

6

1598, setembre, 8.

Damià Marunys, prevere beneficiat, Pere Cols, candeler, de la vila d'Olot, i Bartomeu Feixes, pagès, de la parròquia de Sant Esteve d'Olot, obrers de l'església parroquial de Sant Esteve d'Olot, d'una banda, i els mestres Esteve i Miquel Calça, pare i fill, courers i campaners de la vila d'Olot, de l'altra, convenen la fabricació de la campana major de l'església parroquial de Sant Esteve d'Olot.

Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Notarials d'Olot, Jaume B. Bassols, *Manuale octavum*, 1598, f. 321r-322r.

"Die octo mensis septembris anno predicto.

En nom de nostre senyor, etcètera.

De e sobre la concòrdia fahedora per y entre lo venerable mossèn Damià Marunys, prevere beneficiat de la sglésia parochial de Sanct Steve de Olot, e mossèn Pere Cols, candeler, de dita vila, e Bartomeu Feixes, pagès, de la parròchia de dita vila, obrers de la obra de la isglésia parrochial predita, de una part, e los honorables mestres Steve Calsa e Miquel Calsa, son fill, courers e campaners de dita vila, de part altre, per causa del fer y fabricar eo tornar fer del seny o campana major de dita isglésia, la qual dies fa se és trencada, se és feta y fermada, llohada y jurada la concòrdia següent:

E primerament, és pactat entre dites parts y los dits mossèn Damià Marunys, Pere Cols e Joan [*sic*] Feixes, obrés predits, convenen y prometen als dits pare y fill Calsas donar y pagar trenta lliures moneda barcelonesa als dits Calsas, fayena feta e campana pujada, jouïda e posada a punt de que·s puga ventar en lo campanar de dita isglésia a despeses dels dits Calsas, encontinent sens dilatió que hauran feta dita campana y seny major y posada, com està dit, a punt de ventar, la qual han de fer y acabar del mateix pes o major y no menor, bona, sencera y bensonant, lo més prest pugan y ultra de dites trenta lliuras de pagar y tenir-los un bracer deu jornals e argila, terra, llenya, teules y carabó y no altra cosa, ab tal que haia d'estar si·s trenca un any y un die del primer die que·s ventarà en avant o si no és ben acabada o no sona bé.

Item, és pactat que los dits pare y fill Calses convenen y prometten fer dita campana o seny major del modo predit y, com està desús dit, major o axí mateix y no menor, bestreent los dits obrés lo coure necessari per créxer aquella y donar aquella ben acabada, bensonant y íntegre y sencera. Entès, emperò que dits obrés los haien de sercar sogas per muntar aquella al tal dit campanar y, en cas que no sonàs bé o altrament y se ròmpia dins un any i un die de des que comensarà a tocar, lo que Déu no vulla, convenen y prometen sens altre salari de tornar-la fer y posar a punt, com està dit, fins y a tant stiga bona, bensonant y sensera y posada a punt, com està dit, de tocar y ventar alt en dit campanar. Etcètera.

Et ideo nos dicte partes, etcetera. Et sich promitimus, etcetera. Iure, etcetera. Obligando bona, etcetera. Videlicet, dicti operarii bona dicte opere et dicti Calsas bona sui et suorum, etcetera, mobilia, etcetera. Hec igitur, etcetera.

Testes firmarum dictorum predictorum, dempta firma de Fexes, qui firmavit dicto die, sunt honorabiles Raphael Bassols, mercator, Stephanus Olm, scriptor, Oloti. Testes predicti Feixes, qui firmavit die [*en blanc*]."

[Transcripció Xavier Puigvert i Gurt]